

Scriptsi vobis [II]

Výber z celoživotného diela
slovenského historika
Milana S. Ďuricu

Na vydanie editorsky pripravil
Jozef M. Rydlo

 LIBRI
HISTORIAE
SLOVACIAE

Peter Sokolovič

Prínos Milana S. Ďuricu k interpretácii dejín prvej Slovenskej republiky

(Separát)

Scripti vobis III

Výber z celoživotného diela slovenského historika

Milana S. Ďuricu

Prichystal Jozef M. Rydlo

Bratislava : Post Scriptum, 2017

Prínos Milana S. Ďuricu k interpretácii dejín prvej Slovenskej republiky

Peter Sokolovič

Je málo historikov, ktorí na pomyselnom poli slovenskej historiografie vyryli takú hlbokú brázdú ako profesor Milan Stanislav Ďurica. Jeho dielo patrí nielen k tomu najrozsiahlejšiemu, ale aj najkvalitnejšiemu, čo dokázala slovenská historiografia 20. storočia vyprodukovať. Vďačiť za to môže nielen nespornému talentu, nevšednej jazykovej vybavenosti, pracovitosti, cieľavedomosti či vedeckej erudícii, no paradoxne aj tomu, že takmer celý plodný život prežil v exile. V čase, keď vyslaný svojou rehoľou odchádzal na štúdiá z domova do Talianska, ešte nevedel, že sa už onedlho nebude môcť na dlhý čas vrátiť.¹ Viac ako štyridsaťročné odlúčenie od národa je na jednej strane iste utrpením, na druhej strane sa práve mimo kontaktov so stále sa zhoršujúcou situáciou vo vtedajšom Československu, v ktorej sa domáci historici museli, prípadne iniciatívne chceli podrobiť novým interpretačným zákonitostiam, mohol naplno rozvinúť Ďuricov talent pomenúvať veci pravým menom a nebáť sa ani za cenu možných následkov povedať pravdu o slovenských dejinách. Pravdu, ktorá bola vo vtedajšom Československu neprípustná, zamlčovaná, keďže jej výklad určovala jedine vládnuca komunistická strana. Tá po prevzatí moci vo februári 1948 začala so selekciou a cieľeným zamlčovaním pre ňu nepríjemných častí novodobých slovenských dejín, čím sa ich interpretácia výrazne zdeformovala. Zatiaľ čo domáca historiografia po monopolizácii moci do rúk štátost strany zostala zaťažaná ich triednym výkladom, v ktorom slová ako slovenský či národný buď nemali miesto, alebo sa spájali s negatívnym obsahom,² dielo profesora

¹ M. S. Ďurica po štúdiách na Štátnom gymnáziu v Trnave odišiel študovať do Talianska na Pápežskú saleziansku univerzitu v Turíne v roku 1947.

² Tým sa, samozrejme, nedá poprieť, že aj v období rokov 1948 – 1989 vznikali zaujímavé a prínosné práce. Ale mnohé kľúčové udalosti slovenských dejín, najmä v otázke interpretácie prvej Slovenskej republiky, si nebolo vhodné pripomínať, čím sa historiografia venovaná uvedenému obdobiu zúžila prevažne len na analýzu odboja proti režimu a Povstania.

Đuricu sa zďaleka vymykalo u nás zaužívaným stereotypom. V interpretácii dejín Slovenska a Slovákov, a osobitne obdobia prvej Slovenskej republiky, nebolo zaťažené pokriveniami marxistickej historiografie, ktoré – bohužiaľ – majú dodnes v ich hodnotení svoje miesto, a to aj napriek tomu, že po páde komunizmu v roku 1989 dostala slovenská historická veda možnosť revidovať svoje viac ako štyridsať rokov trvajúce postuláty.³ Napriek tomu sa však mnohí historici dovtedajšieho výkladu slovenských dejín – aj keď už ochudobneného o citáty klasikov marxizmu-leninizmu – odmietli vzdať. Je teda pochopiteľné, že aj dnes „... významná časť slovenskej historiografie, najmä v novších a najnovších dejinách, má postkomunistický charakter, lebo ľudia vychovaní a vyskolení v prostredí (marxistického) mimoprामenného poznania nemôžu prekročiť svoj tieň.“⁴ Samozrejme a v prípade historickej vedy dokonca žiaduce je, aby v demokratickej spoločnosti mal právo na výklad dejín každý historik, hoc aj z opačného názorového tábora. Práve polemika totiž posúva poznanie dopredu a pomáha každému autorovi, vyjadrené slovami Milana Đuricu, „bližšie priblížiť sa k pravde“.⁵ Bohužiaľ, právo na názor, hocako historicky podložený, je mnohými často vnímané len jednosmerne.

V snahe o priblíženie sa k pravde si profesor Đurica na rozdiel od domácich vedcov mohol dovoliť to, na čo sa mnohí na Slovensku neodvážili ani pomyslieť – mohol otvoriť témy, ktoré u nás nemohli byť reflektované a ak aj áno, tak len z pozície namierenej proti slovenskej štátnosti a samostatnosti Slovenska. V tom tkvie jeden z najväčších prínosov jeho diela, ktoré – oslobodené od panujúcej marxistickej zviazanosti vo vtedajšom Československu – významne odlišným prístupom k slovenským národným dejinám mapuje široké obdobie histórie počtom možno malého, no čo do veľkosti dejín

³ MILAN S. ĐURICA – STANISLAV J. KIRSCHBAUM: *Súčasná slovenská historiografia. Pohľad znútra – pohľad zvonka*. Bratislava : Lúč, 2011.

⁴ PETER SOKOLOVIČ – RICHARD MARSINA in: *Pamäť národa*, 2011, č. 3, s. 88. Podobne sa v *Proglase* vyjadril aj historik Róbert Letz, ktorý na príklade školstva tvrdí, že „Bývalí marxistickí pedagógovia úspešne prežili metamorfózu po novembri 1989 a tvoria tu stále neprírodnú väčšinu. Často zámerne zdôrazňovaná téza o prerode marxistického intelektuála na nacionalistu sa ukazuje ako nepravdivá šablóna či odpútavací manéver, ktorý kryje iný, rovnako dôležitý prerod marxistického intelektuála na liberála. Takýto intelektuál sa usiluje vybudovať v sebe pocit príslušnosti k novej elite a sústavne zdôrazňuje svoju toleranciu, slušnosť a demokratickosť, aby sa odlišil od inej skupiny, ktorú považuje za svoj protipól.“ (POZRI RÓBERT LETZ: Prvotník. In: *Proglas*, roč. 8, 1997, č. 1, s. 2.

⁵ Významný slovenský historik Jozef Šimončíč o M. S. Đuricovi napísal: „Za tým, čo napísal, si pevne stáť! Veril v pravdu!“ JOZEF ŠIMONČIČ: Spomienka na univerzitného profesora Milana S. Đuricu. In: JOZEF M. RYDLO (zost.): *Testimonium hoc verum est. Kytica vďaky, obdivu a úcty slovenskému historikovi Milanovi S. Đuricovi, čestnému členovi Slovenského ústavu, k jeho 90. narodeninám*. Bratislava : Post Scriptum, 2015.

významného národa. Práve na to sa snažil vo svojom diele poukazovať aj Milan Ďurica, ktorý svojimi prácami pomohol mnohým Slovákom nielen utužiť národné povedomie, ale aj pochopiť zakotvenie Slovenska a Slovákov vo víre dejinných udalostí. Dokázal ním, že Slováci, napriek „zanovite tvrdenej a neraz i pseudovedeckými publikáciami propagovanej tézy o „nehistorickosti“ slovenského národa“ mali nielen svoje dejiny, ale že sú dokonca „jedným z najstarších národov strednej Európy“.⁶ Bohužiaľ, k väčšej časti slovenskej spoločnosti sa výsledky jeho dlhoročnej činnosti dostali až po páde socializmu, keď sa – spolu s ich autorom – mohli vrátiť domov. Dovtedy boli jeho práce, búrajúce marxistické mýty (nielen) o Slovenskej republike a jej predstaviteľoch, o jej medzinárodnoprávnom etablovaní a jestvovaní, ale aj celkovo o charaktere slovenských dejín, známe väčšinou len povolaným.⁷

Celú profesorovu snahu o navrátenie objektívnosti do interpretácie slovenských dejín, vloženú do stránok mnohých publikácií, zaiste netreba na tomto mieste bližšie predstavovať. Jeho tvorbu, ako aj život v zahraničí detailne spracovali už iní autori, najmä Jozef M. Rydlo,⁸ resp. Ernest Žatko⁹ a ďalší.¹⁰ Je to monumentálny súbor prác, ktorý je možné len ťažko opísať. Ako napísal v úvodnom slove na prebale publikácie vydanej na počesť jeho 90. narodenín Ján Chryzostom kardinál Korec, „*Bibliografia jeho diel sa ťažko dá obsiahnuť. Píše do literárnych i kultúrnych časopisov a ja so záujmom čítam takmer všetky jeho články. Týchto článkov sú celé stovky.*“¹¹ Kardinál Korec, podobne ako mnohí ďalší, pochopil význam celoživotného diela profesora Ďuricu, ktorý je okrem stoviek štúdií či článkov aj autorom desiatok monografií, pri ktorých je jeho prvoradou snahou poukázať na nesporný význam slovenských dejín, ktoré boli pred rokom 1989, bohužiaľ však v mnohých prípadoch aj dnes, často dehonestované či zatlačované do úzadia.

Netreba však podľahnúť pesimizmu. Je potešiteľné, že slovenskej historiografii, ktorej je profesor Ďurica dôležitou súčasťou, sa po ťažkých

⁶ MILAN S. ĎURICA: Slovenský národ a jeho štátnosť. In: GABRIEL HOFFMANN a kol.: *Zamlčaná pravda o Slovensku*. Partizánske : Garmond, 1996, s. 70 – 71.

⁷ Podobne to bolo aj pri ostatných zahraničných Slovákoch, ktorí aj v exile pracovali pre slovenskú štátnosť. Pozri napr. Kolektív: *Svedectvá pravdy o Slovensku. III. diel. Zabranení Slováci a ich činnosť za slovenskú štátnosť*. Trnava : Optima, 1999.

⁸ JOZEF M. RYDLO: *Studi in onore di Milan S. Ďurica. A cura di Jozef M. Rydlo*. Bratislava; Roma; Cleveland; München : Instituto slovaco, 1995, s. 469 – 618.

⁹ ERNEST ŽATKO (Ján E. Bor): Európsky historik verný slovenskému rodu. In: JOZEF M. RYDLO (zost.): *Testimonium hoc verum est*, s. 229 – 389.

¹⁰ Pozri napr. bibliografické texty k obrazovej publikácii *Milan Stanislav Ďurica 1925 – 2015*. Bratislava : Lúč, 2015. Bez č. s.

¹¹ In: JOZEF M. RYDLO (zost.): *Testimonium hoc verum est*.

rokoch naoktrojovaných fráz môže na slobodnom Slovensku dýchať oveľa voľnejšie. Dnes už totiž môžeme novodobé slovenské dejiny interpretovať objektívnejšie. Najmä v poslednom období vznikli viaceré diela, ktoré na ne nazerajú triezvejším okom.¹² To, čoho sme však schopní na Slovensku dnes, dosiahol profesor Ďurica už oveľa skôr, v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 20. storočia. V tomto čase, keď bol na vrchole svojich síl, bola vo vtedajšom Československu prenasledovaná Cirkev, zatváraní kňazi a za slovenské presvedčenie boli ľudia nielen perzekvovaní, ale často stratili aj to najcennejšie – vlastný život.¹³ Tragický pre národne zmýšľajúcich Slovákov bol najmä koniec päťdesiatych rokov, keď boli perzekvovaní mnohí predstavitelia prvej Slovenskej republiky, ale aj kňazi a národne zmýšľajúci Slováci.¹⁴ To všetko za ich slovenské postoje, prípadne za kresťanské presvedčenie. Po maďarskej revolúcii sa totiž aj súdruhovia v Československu rozhodli ukázať Sovietskemu zväzu, že sa dokážu vysporiadať s „domácim nacionalizmom“. Mnohým zdanlivým nepriateľom štátu sa tak stalo osudným najmä spojenie s prvou Slovenskou republikou. V tomto ťažkom a zložitom období prichádzal na základe rozsiahleho výskumu profesor Ďurica na to, na čo prišli slovenskí historici až v deväťdesiatych rokoch a mnohí sa s tým dodnes nedokážu, prípadne odmietajú stotožniť. Svojimi publikáciami, ktorých počet už v tomto období utešene narastal, nastavil slovenskej „domácej“ historiografii zrkadlo. Existenčne i mentálne nezaťažený marxistickou zviazanosťou mohol naplno rozvinúť svoj výskum v zahraničných archívoch, ktorý nie je dodnes prekonaný. Jeho dielo (nielen) o prvej Slovenskej republike nemôže nikto, kto sa seriózne zaoberá dejinami Slovenska a Slovákov, obísť. Jeho priateľ, nemenej významný slovenský historik František Vnuk, o ňom napísal: „... *aj keď názory na jeho tvorbu sa rôznia, nikto nemôže neuznať šírku záberu a hĺbku pohľadu jeho mnohostrannej vedeckej činnosti, ani mu uprieť popredné miesto v galérii slovenských historikov.*“¹⁵ Hoci sa s týmito slovami nedá nesúhlasiť, ešte aj dnes sa nájdu historici, pre ktorých je citovanie Ďuricových publikácií nevhodné.

¹² Zo známejších sú to napr. MARTIN LACKO: *Slovenská republika 1939 – 1945*. Bratislava : Perfekt, 2008, resp. RÓBERT LETZ: *Slovenské dejiny V. 1939 – 1945*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2012.

¹³ RÓBERT LETZ: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989*. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, zv. I.

¹⁴ PETER SOKOLOVIČ: *Proces s členmi Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy v roku 1958*. In: *Pamäť národa*, 2010, č. 3.

¹⁵ Úvodník F. Vnuka k publikácii *Milan Stanislav Ďurica 1925 – 2015*. Bez č. s.

Bohužiaľ, na domácej pôde nemohol mať rovnocenných nasledovníkov. Stranou diktovaná protislovenská propaganda, ktorá na dlhý čas ovplyvnila prácu a výsledky domácej historiografie, dosiahla v tomto období vrchol. Historici, ale aj politológovia či ďalší vedci a novinári sa mali stať predĺženou rukou režimu pri poukazovaní na „*pravú tvár slovenského fašizmu*“. Prvým väčším vystúpením „*proti vplyvom ľudáctva a nacionalistickým tendenciám*“¹⁶ sa stalo zasadnutie Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska začiatkom roka 1958. Karol Bacílek na ňom rozvinul tézu o „*skrytých ľudáckych elementoch*“. Podľa jeho slov síce ľudáctvo už bolo porazené, ale jeho vplyv na Slovensku ešte stále zostal najmä medzi inteligenciou, v stredných vrstvách či medzi roľníkmi.¹⁷ Do „boja“ proti týmto „neduhom“ mala strana nasadiť najlepších odborníkov. Tomuto cieľu bola podriadená aj plánovaná činnosť historikov či politológov. Ako povedal, úlohou vedeckých pracovníkov malo byť najmä to, „*aby do všetkých dôsledkov preskúmali a pred našim pracujúcim ľudom odhalili pravú tvár nemravného ľudáckeho klérofašizmu, aby ukázali na korene teórie tzv. slovenského štátu*“.¹⁸ Samozrejme, „bokom“ nemohla zostať ani Cirkev. Tá mala spolu s režimom zneužívať náboženské cítenie ľudu na svoje ciele a cielenou „*náboženskou demagógiou*“ mala viesť ľudí k poslušnosti, čím sa „*podľa pokynov Vatikánu... rozbíjal jednotný nástup robotníckej triedy proti fašizmu*“.¹⁹ Pomocou tlače, ale aj s využitím ďalších médií sa tak komunistická strana snažila zdiskreditovať nielen ľudáctvo, resp. „fašizmus“, ale na jeho pozadí aj neposlušnú Cirkev, ktorú obviňovali najmä zo „*zneužitia náboženského cítenia na oklamanie mäs*“.²⁰ Opätovne sa pristúpilo aj k zatýkaniu kňazov, ktorí mali bojovať proti „*marx-leninskému učení a proti našemu zriadeniu*“.²¹ Historici, ale aj ďalší vedci či médiá sa mali zamerať najmä na to, aby „*v plnej šírke a hĺbke*“ ukázali „*pravú prot ľudovú a protinárodnú podstatu ľudáckej klérofašistickej*

¹⁶ *Pravda*, 12. 1. 1958, s. 3.

¹⁷ Národný archív České republiky Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – politické byro 1954 – 1962, sv. 164, a. j. 223/15. K. Bacílek mal na zasadnutie pripravený takmer 100-stranový prejav, v ktorom značnú úlohu zohrávala aj otázka „ľudáctva“. Na žiadosť politického byra bol síce pre veľký rozsah skrátенý, posolstvo nutnosti boja proti zvyškom bývalého režimu v ňom však zostalo.

¹⁸ *Pravda*, 16. 1. 1958, s. 3.

¹⁹ *Tamže*, 25. 1. 1958, s. 5.

²⁰ Slovenský národný archív Bratislava, f. ÚV KSS preds. – zasadnutia predsedníctva, škat. 976. Politicko-organizačné zabezpečenie procesov s organizovanou verejnosťou proti bývalým príslušníkom POHG – Bunta a spol. a Sliacan a spol., ich vnútropolitické a zahraničnopolitické využitie.

²¹ Národný archív České republiky Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – politické byro 1954 – 1962, sv. 172, 234/14. Správa MV PB ÚV KSČ.

ideológie, fašistický charakter a politiku celého režimu tzv. slovenského štátu, brutalitu a zločinnú zvrhlosť ich nositeľov“.²² Domáca historiografia mala dokázať nenávisť „ľudáckeho klérofašizmu“ voči pokroku, českým pracujúcim a Sovietskemu zväzu a dôsledky jeho vládnutia pre slovenský pracujúci ľud, všetko preto, aby „*pred tvárou všetkého nášho ľudu znovu poukázali na brutalitu a zločinnosť slovenského fašizmu, aby odhalili ideové korene ľudáctva*“.²³

Milan Ďurica sa exilom – či už ako rehoľný kňaz, prípadne národný historik – podobným snahám o potieranie kritického myslenia vyhol. V uvedenom kontexte sa jeho dielo z tohto obdobia, najmä jeho spomínaný rozsiahly výskum v zahraničných archívoch, javí byť s týmito udalosťami v priamom rozpore. Na cieľavedomé, stranou nadiktované vybielenie slovenských dejín odpovedal snahami o ich zaplnenie a odstránenie mnohých pokrivení. Najrozsiahlejšie z nich boli, vzhľadom na spomínanú politiku štátu, badateľné najmä pri reflexii obdobia prvej Slovenskej republiky. Aj preto v celej jeho spisbe azda najvýznamnejšie miesto patrí práve snahám o odstránenie deformácií v interpretácii obrazu prvého samostatného štátu Slovákov v novodobých dejinách. Jeho hodnotenie sa totiž u domácich historikov, ale aj novinárov či politológov, stalo vďačným terčom ideologizácie. Komunistická strana sa totiž už po obnovení Československa v roku 1945 vyprofilovala na ideologickej opozícii voči predchádzajúcemu zriadeniu. Je preto logické, že jednou z najdôležitejších téz nielen nastupujúcej ľudovodemokratickej republiky, ale aj neskoršej marxistickej historiografie, bola snaha o vyrovnanie sa s predošlým režimom. Pravda bola tá, ktorú určovala vládnuca moc. Tá rozhodovala, akým spôsobom sa interpretovali dejiny, charakter predchádzajúceho, ale aj súčasného režimu. Z dejín nám tak „zmizli“ nielen významné udalosti, „stratili“ sa z nich aj výrazné osobnosti, ktoré vplývali na chod Slovenska, tvorili nielen jeho politické, ale aj kultúrno-spoločenské či ekonomické hodnoty, bohužiaľ, stáli na „nesprávnej“ strane.²⁴ Biele, resp. vybielené miesta obrazu našich najnovších dejín nemal vo vtedajšom Československu kto zaplniť. Práce profesora Ďuricu, aj keď sa stali prevažnej časti Slovákov známymi až po páde komunizmu,

²² Slovenský národný archív Bratislava, f. ÚV KSS preds. – zasadnutia predsedníctva, škat. 976. Politicko-organizačné zabezpečenie procesov...

²³ *Tamže*, škat. 975. Návrh na politické využitie procesov s príslušníkmi POHG v tlači, rozhlas, televízii a v spravodajskom filme.

²⁴ PETER SOKOLOVIČ: Obraz regionálnych dejín 20. storočia v socialistickej historiografii a úloha historika pri ich objektivizácii : príklad mesta Trnava. In: MARTINA BOČANOVÁ – KATARÍNA SLOBODOVÁ-NOVÁKOVÁ (zost.): *Mesto*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2017.

sú aj preto veľmi cenným príspevkom k ich odstráneniu. A to nielen pred rokom 1989, ale v mnohých prípadoch ponúkajú nové impulzy pre historickú vedu aj dnes.

V kontexte Ďuricovho diela iste zaujme jeho názorová konštantnosť. Pri hodnotení slovenských dejín, v prípade Slovenskej republiky najmä pri otázkach jej etablovania, existencie či charakteristiky režimu, je jeho stanovisko jednoznačné. Pritom zhodnotiť režim, ktorý na Slovensku panoval v rokoch 1939 – 1945, je aj pri dnešných vedomostiach nesmierne náročná úloha. Toto obdobie patrí totiž čo do interpretácie dodnes nielen v slovenskej historiografii k jedným z najrozpornejšie vnímaných. A to aj napriek tomu, že od jej zániku prešlo už viac ako 70 rokov.²⁵ Je to sčasti pochopiteľné. Spomínaná ideologizácia, snáď okrem krátkeho obdobia „odmäku“ po roku 1968, nedovoľovala autorom uplatniť v nazeraní na uvedenú problematiku objektívny prístup. Objektívnemu zhodnoteniu režimu a politického systému zďaleka neprospieva ani rozpoltenosť a tragédia doby, v ktorej Slovenská republika existovala. Zasiahla totiž do stredoeurópskych dejín v čase, keď Európa zažívala jedno z najtragickejších období svojej novodobej histórie. Mocenský rast nacistického Nemecka a následná druhá svetová vojna zanechali na jej hodnotení výrazné stopy. Napriek tomu staršie prívlastky ako vojnová²⁶ či klérofašistická²⁷ sú skôr ideologicky motivované socialisticou historiografiou, ako by vyjadrovali jej pravý charakter. O to viac je dnes nutné písať o nej čo najobjektívnejšie, s pripustením tak negatívnych, ako aj pozitívnych stránok. Slovenská republika totiž nebola čiernobiela, aj v tomto období žili a tvorili ľudia a vyvíjal sa režim. Jeho komplexné zhodnotenie si však ešte vyžiada viac času a úsilia. Práve dielo profesora Ďuricu je však tak svojím rozsahom, ako aj erudíciou a informačným obsahom v tomto smere cenným príspevkom na ceste priblíženia sa k objektívnemu obrazu našich najnovších dejín. Napriek tomu sa časť slovenskej historickej obce, najmä po vydaní druhého dielu jeho *Dejín Slovenska a Slovákov*, nedokázala s jeho výkladom stotožniť. Táto plánovaná

²⁵ Slovenská republika zanikla formálne 8. mája 1945, keď slovenská vláda v rakúskom exile podala kapituláciu do rúk americkej armády.

²⁶ Prívlastok vojnová republika je tendenčný najmä preto, že prvá Slovenská republika vznikla takmer pol roka pred vypuknutím druhej svetovej vojny.

²⁷ Často používaný termín historiografie do roku 1989 sa pridáva najmä čiastočného napojenia režimu na katolícky klérus. Viac o napojení Katolíckej cirkvi na režim pozri PETER MULÍK: Katolícka cirkev a politika Slovenskej republiky 1939 – 1945. In: JÁN BOBÁK (zost.): *Slovenská republika (1939 – 1945)*. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 101 – 113; IVAN A. PETRANSKÝ: Katolícka cirkev v období prvej Slovenskej republiky. In: MARTIN LACKO (zost): *Slovenská republika očami mladých historikov I*. Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2002, s. 33 – 52.

učebnica, ktorej zavedenie do siete slovenských stredných škôl prekazila až negatívna kampaň zo strany jeho neprajníkov, je pritom výnimočným počinom. Slovam Jozefa Rydla, „Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí Milana S. Ďuricu prinášajú historické pohľady na udalosti v bimilenárnom vývoji našich dejín. Autor ich podal v chronologickom prehľade, pričom sa dotkol aj háklivých otázok nášho dlhého historického vývoja a snažil sa ich objasniť zo svojho historického pohľadu, ktorý sa neraz rozchádza s tým, ako boli naše národné dejiny interpretované podľa príkazov stranického politického centra. Vďaka Božiemu riadeniu patria už do nenávratnej minulosti časy, keď o našej pravde rozhodovali hrdelné rozsudky, našu minulosť interpretovala bratislavská odbočka Ideologického oddelenia Ústredného výboru Komunistickej strany Československa a milióny občanov manipulovala Štátna bezpečnosť totalitného č.-s. štátu. Tento postup chápania a výkladu našej histórie bol už vývojom prekonaný.“²⁸ Bohužiaľ, najmä v nazeraní na prvú Slovenskú republiku dodnes mnohé z uvedených postulátov platia naďalej. Profesor Ďurica na kritiku dlhý čas nereagoval. Vidiac však možný dosah cielené mierenej kampane, rozhodol sa zaujať stanovisko, ktoré je dodnes jednou z najkvalitnejších a najfundovanejších odpovedí na diskreditačnú kampaň v historickej vede. Jeho publikácia *Priblížiť sa k pravde* je zaujímavým a cenným príspevkom k diskusii o slovenských dejinách. Ako píše v „Úvodnom slove“ publikácie, „Odprvoti bolo jasné, že kampaň proti mojim Dejinám má s vedou veľmi málo spoločné. Z vyše sto výstrižkov z novín a časopisov, ktoré sa mi dostali do rúk – a to je iba časť toho, čo bolo vytlačené – každý súdny pozorovateľ mohol pochopiť, že tu ide o široko koncipovanú akciu s politickým podtónom, organizovanú najrozličnejšími zoskupeniami doma i v zahraničí, ktoré sa ešte nezmierili so štátnou zvrchovanosťou Slovenskej republiky a vynakladajú všetko úsilie na to, aby samostatný štát Slovákov najmä v zahraničí čo najviac kompromitovali. Preto som na všetky tieto písanky, neraz banálneho alebo až kriminálneho rázu, zásadne neodpovedal. Nakoľko však spomenutý spis, adresovaný ministerke školstva Slovenskej republiky vedúcimi predstaviteľmi Historického ústavu Slovenskej akadémie vied a s ich súhlasom kolportovaný aj prostredníctvom jedného z najrozšírenejších denníkov na Slovensku, práve pre honosný názov tej inštitúcie môže pomýliť mnohých slabšie erudovaných čitateľov, rozhodol som sa pozastaviť nad jeho obsahom a predložiť slovenskej verejnosti moje pripomienky k nemu.“²⁹

²⁸ JOZEF M. RYDLO: Poklona za dejiny národa. In: *Kultúra*, roč. 6, 2003, č. 11, s. 10.

²⁹ MILAN S. ĎURICA: *Priblížiť sa k pravde : reakcia na stanovisko Historického ústavu Slovenskej akadémie vied k mojej knihe Dejiny Slovenska a Slovákov*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1998.

Negatívna antikampaň však knihu paradoxne dostala do povedomia širokej verejnosti. Stala sa jedným z najpredávanejších titulov z oblasti histórie a teší sa už niekoľkým vydaniám, napriek tomu, že profesor Ďurica bol zo strany často aj niekdajších marxistov onálepkovaný priam až vulgárnymi výrazmi. To je však, zdá sa, údelom viacerých historikov, ktorí sa odhodlali nezišť zo svojej cesty snaženia o nápravu pochybení spreď roka 1989.³⁰

„*Byť historikom slovenských dejín i napriek existencii druhej Slovenskej republiky nie je ľahké a ani jednoduché*“, napísal pri príležitosti Ďuricovho jubilea ďalší významný slovenský historik, profesor Martin Homza.³¹ O to viac to platí pri hodnotení obdobia existencie Slovenskej republiky. Praktická realizácia štátnosti, napriek jej nesporným pozitívam, niesla v zložitej dobe viaceré nedomokratické znaky, súvisiace najmä s viac či menej nevyhnutným napojením na nacistické Nemecko. Dôležité pre pochopenie dejín však je aj to, ako sa k nim postavili význační slovenskí činitelia, akým spôsobom sa snažili o zabránenie vplyvu nacizmu a nacifikácii Slovenska.³² Netreba dodávať, že aj v tomto prípade sa práca profesora Ďuricu dokáže oprieť o rozsiahly archívny materiál. Na základe podrobného výskumu mohol dokázať, že jeho výsledky ostro kontrastovali „s už príliš rozšíreným a najväčšou časťou historickej vedy rozšíreným klišé“ o vzťahoch k Nemeckej ríši a Hitlerovmu národnému socializmu.³³ Samozrejme, ako v každom štáte, aj u nás sa dostalo k moci viacero jedincov, pre ktorých bolo napojenie na nacistické myšlienky výhodné. Aj v tom je tragédia doby, ktorá sa, samozrejme, premietla a dodnes premietla aj do hodnotenia Slovenskej republiky. Na jednej strane sa jej vznikom zavŕšil zápas Slovákov o vlastnú štátnosť, na druhej strane nesporný tlak nacistického Nemecka, ktorému Slovensko, majúc na mysli stredoeurópske sféry vplyvu mocností (ak chcelo ako štát prežiť), nemohlo odolať, polarizovali a dodnes polarizujú výklad slovenských dejín rokov 1939 – 1945. Či už sú to otázky vzniku slovenského štátu 14. marca 1939, tzv. „riešenie židovskej otázky“ či kooperácia s nacistami, každá z nich nájde v rozdielnych prácach rozdielny výklad. Slovenská republika mala totiž tak svoje svetlé, ako aj negatívne stránky. Treba si však uvedomiť, že jej trvanie je ohraničené obdobím len niečo

³⁰ Poslednou „obeťou“ takejto kampane sa stal Martin Lacko, ktorý bol za svoje názory vyhodенý z Ústavu pamäti národa.

³¹ MARTIN HOMZA: Moje reflexie o profesorovi Milanovi S. Ďuricovi. In: JOZEF M. RYDLO (zost.): *Testimonium hoc verum est*, s. 56.

³² TATJANA TÖNSMEYER: *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945*. Paderborn : Schöningh, 2003.

³³ MILAN S. ĎURICA: Jozef Tiso v hodnotení Hitlerových diplomatov a tajných agentov. In: VALERIÁN BYSTRICKÝ – ŠTEFAN FANO (zost.): *Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu*. Bratislava : Slovak Academic Press, 1992, s. 177.

málo viac ako 5 rokov. Dnešná, druhá Slovenská republika v čase písania týchto riadkov oslavuje už takmer štvrtstoročné trvanie a mnohé neduhy ešte stále neprekonal. Bohužiaľ, dobový marxizmus a dnešný postmarxizmus, snúbiaci sa v mnohých prípadoch s nedostatočnou erudiťou, interpretáciu jej predchodkyne výrazne zdeformovali. Milan S. Ďurica však jej vznik, ako aj etablovanie sa a existenciu vždy vnímal v kontexte dejín. V kontexte vývoja po prvej svetovej vojne, ktorá znamenala rozpad dovtedajšieho svetového poriadku. S jeho slovami „*odkedy je svet svetom, počtom a vojenskou silou slabé národy museli a musia prispôbovať svoje túžby a uplatňovanie svojich práv záujmom a neraz i svojvoľi mocnosť*“,³⁴ sa nedá nesúhlasiť. V slovenských dejinách máme viacero príkladov, keď sa – bez akýchkoľvek snáh o ich dehonestáciu – Slováci ako malý národ museli aj umnou politikou ich predstaviteľov prispôbiť meniacej sa spoločensko-politickej situácii v Európe. Inak to nebolo v prípade vzniku Československa v roku 1918, nebolo to však inak ani v predvečer druhej svetovej vojny, keď si nielen Slováci, ale aj väčšie národy uvedomovali rozhodujúci vplyv nacistického Nemecka v stredoeurópskom priestore.³⁵ Dnes sa to odráža najmä pri hodnotení vzniku Slovenského štátu, ktorý v snahe o diskreditáciu celej Slovenskej republiky býva často dehonestovaný. Je pravdou, že 14. marec objektívne vznikol v dobe, ktorá nebola pre konštituovanie mladého štátu priaznivá. Nemecký nátlak na slovenských predstaviteľov dal zbraň do rúk jeho odporcov, ktorí poukazujú na to, že bol len dôsledkom akejsi hry, do ktorej boli slovenskí predstavitelia iba vtiahnutí. Nemci totiž slovenskú kartu použili nielen pri plánoch na rozbitie Československa, ale aj pri rokovaniach s Poľskom a Maďarskom. Územie Slovenska sa malo stať „len“ akýmsi výmenným tovarom v rokovaniach o budúcom usporiadaní strednej Európy. Týmto slovám sa nedá vytknúť kus historickej pravdy, treba si však uvedomiť, že z celej situácie, v ktorej boli Slováci na prahu pohltienia svojimi susedmi, bol vznik štátu 14. marca 1939 tým najlepším riešením. Je tiež isté, že Slovensko sa vyhlásením samostatnosti po prvýkrát v histórii stalo subjektom medzinárodného práva,³⁶ zaradilo sa do medzinárodných vzťahov,³⁷ vzrastala jeho kultúra,³⁸ vlastná štátnosť tiež

³⁴ MILAN S. ĎURICA: Slovenský národ a jeho štátnosť. In: GABRIEL HOFFMANN a kol.: *Zamlčaná pravda o Slovensku*, s. 82.

³⁵ *Tamže*.

³⁶ MILAN S. ĎURICA: *Slovenská republika 1939 – 1945 : vznik a trvanie prvého slovenského štátu 20. storočia*. Bratislava : Lúč, 1999, s. 21 – 27.

³⁷ ANTON HRNKO: Zaráďovanie Slovenskej republiky do systému medzinárodných vzťahov. In: JÁN BOBÁK (zost.): *Slovenská republika (1939 – 1945)*, s. 47 – 55.

³⁸ Mária Ďurková: Kultúra ako jedna z dimenzií spoločenského života v Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1945. In: PETER SOKOLOVIČ (zost.): *Život v Slovenskej*

priniesla široké možnosti uplatnenia materinského jazyka, ktoré boli dovtedy v mnohých prípadoch potláčané... Netreba tiež zabúdať na hospodárstvo, ktoré bolo vzhľadom na okolité štáty v relatívne dobrej kondícii. Hoci sa pred vyhlásením slovenskej samostatnosti objavili aj názory, že Slovensko samostatnosť a odtrhnutie od Čechov nebude môcť finančne zabezpečiť,³⁹ opak bol pravdou. Napriek zúriacej vojne sa slovenské hospodárstvo darilo udržiavať v relatívne pozitívnych číslach, a to aj z dôvodu jeho napojenia na nacistické Nemecko.⁴⁰ Pre slovenský priemysel aj poľnohospodárstvo sa totiž otvoril obrovský priestor ekonomiky Nemecka, ktorý sa zároveň s vojenskými úspechmi nemeckej armády ďalej rozširoval.⁴¹ Vojnová konjunktúra vyriešila najmä problém odbytu, čo pre slovenské hospodárstvo znamenalo obrovský, dovtedy nevídaný rozkvet. Okrem toho treba priznať, že vládna moc nacistického Nemecka potrebovala na určitý čas vytvoriť pozitívny hospodársky obraz Slovenska, pretože hralo úlohu výkladnej skrine jej vzťahu k malým národom. Všetky uvedené ukazovatele prispievali k tomu, že obyvateľstvo nebolo najmä v prvých rokoch existencie republiky veľmi zaťažované hospodárskymi problémami a každodennou snahou o zabezpečenie základných životných potrieb, čo zo začiatku determinovalo aj jeho vzťah k režimu. Pozitívom bolo tiež budovanie infraštruktúry, ale aj elektrifikácia Slovenska⁴² či vzhľadom na okolité štáty relatívna dostupnosť tovarov dennej potreby.

Postupom času však v nadväznosti na vykorisťovanie nemeckým kapitálom,⁴³ silnejúce vojnové požiadavky zo strany Nemecka či ďalšie opatrenia začala aj na Slovensku najmä v poslednom období, idúc ruka v ruke s neúspechmi nacistického Nemecka, vzrastať inflácia. Aj dovtedy takmer

republike. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 245 – 258; ANNA MAGDOLENOVÁ: Slovenská kultúra v rokoch 1939 – 1945. In: JÁN BOBÁK (zost.): *Slovenská republika (1939 – 1945)*, s. 142 – 154.

³⁹ MARIÁN TKÁČ: Slovenské hospodárstvo v rokoch 1939 – 1945. In: JÁN BOBÁK (zost.): *Slovenská republika (1939 – 1945)*, s. 116.

⁴⁰ ĽUDOVÍT HALLON – MIROSLAV SABOL: Zlaté roky hospodárskeho vývoja Slovenskej republiky 1940 – 1943. In: PETER SOKOLOVIČ (zost.): *Od Salzburgu do vypuknutia Povstania*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009, s. 399 – 432.

⁴¹ MIROSLAV SABOL: Až na dno blahobytu (Hojnosť alebo chudoba slovenských rodín vo vojnovnej Slovenskej republike). In: PETER SOKOLOVIČ (zost.): *Život v Slovenskej republike*, s. 376 – 389.

⁴² MIROSLAV SABOL: Elektrifikácia v poslednom období Slovenskej republiky (1939 – 1945). In: MICHAL ŠMIGEL – PETER MIČKO – MAREK SYRNÝ (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov V*. Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB, 2006, s. 170 – 179.

⁴³ MARIÁN TKÁČ: Slovenské hospodárstvo v rokoch 1939 – 1945, s. 116 – 117. ĽUBOMÍR LIPTÁK: *Ovládnutie slovenského priemyslu nemeckým kapitálom*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1960.

neznáme boje sa v roku 1944 presunuli na územie Slovenska. Podpora režimu zo strany slovenského obyvateľstva začala po počiatkovej eufórii z vlastnej štátnosti a hospodárskych úspechov mladého štátu postupne klesať. Aj toto sú tienisté stránky, ktoré pri hodnotení prvej Slovenskej republiky nemožno obísť. Neobchádza ich však ani profesor Ďurica, práve naopak. V prípade reflexie prvej Slovenskej republiky má aj v súvislosti s uvedenými argumentmi jasno. Napriek tomu, že býva nepravdivými atakovaný a obviňovaný z nekritického nazerania na toto obdobie, pozorný čitateľ si všimne, že sa nebráni ani poukázaniu na jeho bolestnejšie stránky. Nezľahčuje ani v súvislosti s jej hodnotením najčastejšie spomínané utrpenie Židov, práve naopak. Dôležité je však poznanie, že táto otázka si „*vyžaduje náležité situovanie do reálnych súradníc priestoru a času*“.⁴⁴ Samozrejme, o tejto, slovami Milana S. Ďuricu, „*jednej z najchúlostivejších*“ stránok dejín prvej Slovenskej republiky by sa na tomto mieste dalo napísať veľa. Dnes je už téma rozsiahle spracovaná v mnohých monografiách či zborníkoch. Samozrejme, nie všetky sa interpretačne zhodujú.⁴⁵ To je v historickej vede, samozrejme, prípustné. Po serióznom preštudovaní Ďuricovho diela však musí každý nezaujatý čitateľ prísť k názoru, že v žiadnom prípade nie je a ani nebol obhajcom tragického „riešenia židovskej otázky“. Naopak poukazuje aj na to, že niektorí slovenskí politici, aj pod vedením nemeckých poradcov, horlivo spolupracovali na jej riešení.⁴⁶ Nemenej dôležitým je však aj jeho poukázanie na to, akým spôsobom sa snažili zabrániť nacifikácii – a to nielen v tejto otázke. V jeho bibliografii pritom cenné miesto zaujímajú aj publikácie venované prínosu židovskej kultúry pri povznesení Slovenska.⁴⁷

Nielen v uvedenom kontexte patrí v diele Milana Ďuricu významné miesto prvému slovenskému prezidentovi Jozefovi Tisovi. Jeho osobe je venovaná aj jedna z najvýznamnejších a najznámejších Ďuricových monografií *Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil*.⁴⁸ Aj vzhľadom na jej rozsah,

⁴⁴ MILAN S. ĎURICA: *Jozef Tiso 1887 – 1947 : životopisný profil*. 3., oprav. a dopl. vyd. Bratislava : Lúč, 2006, s. 356.

⁴⁵ Ide napríklad o problematiku prezidentských výnimiek, pri ktorých sa M. S. Ďurica dopracoval k číslu 35 000, kým napr. I. Kamenec píše v tejto súvislosti o „absurdných počtoch“. IVAN KAMENEC: *Tragédia politika, kňaza a človeka : Dr. Jozef Tiso, 1887 – 1947*. 2., dopl. vyd. Bratislava : Premedia Group, 2013, s. 127.

⁴⁶ Napr. MILAN S. ĎURICA: *Jozef Tiso 1887 – 1947 : životopisný profil*, s. 376 – 377 a iné.

⁴⁷ MILAN S. ĎURICA: *Židia zo Slovenska v dejinách kultúry a vedy*. Bratislava : Lúč, 2008.

⁴⁸ Monografia vyšla vo viacerých vydaniach: *Jozef Tiso, slovenský kňaz a štátnik. I. 1887 – 1939*. Abano Terme : Piovan Editore, 1989; *Jozef Tiso, slovenský kňaz a štátnik, I. 1887 – 1939*. Martin : Matica slovenská, 1992, resp. *Jozef Tiso 1887 – 1947 : životopisný profil*. 3., oprav. a dopl. vyd. Bratislava : Lúč, 2006.

nemôže byť, samozrejme, uvedená kniha súčasťou predkladaného výberu profesorovho diela venovaného obdobiu Slovenskej republiky. Osobnosti prvého slovenského prezidenta sa však venoval vo viacerých ďalších prácach. Vnímal ho nielen z pozície politika, ale aj slovenského národovca a kňaza. Ako povedal pri príležitosti prednášky na nitrianskom kňazskom seminári v apríli 1997, prišiel „*k presvedčeniu, že celý životobeh Dr. Jozefa Tisu, jeho pedagogicko-pastorálna činnosť, jeho literárne dielo, jeho politické angažovanie, jeho vysoké štátnické funkcie a ich vykonávanie na vnútroštátnom i medzinárodnom poli, ba i jeho politické omyly a chyby, nie menej ako jeho pád a tragický koniec, dajú sa pochopiť a vysvetliť jedine z uhla pohľadu jeho kňazstva*“.⁴⁹ Tomuto presvedčeniu zostal verný dodnes. Napriek v tomto úvode často spomínaným marxistickým nánosom, ktoré nedovoľujú nazrieť na Jozefa Tisu objektívne, zostal profesor Ďurica po dlhých desaťročia vo svojom názore na jeho osobnosť konštantný. Snaží sa v ňom poukázať na pravdivý obraz katolíckeho kňaza a Slováka, pričom podotýka, že žiadnym spôsobom sa nesnaží vytvoriť oslavné dielo.⁵⁰ Pri jeho hodnotení chcel podať svedectvo pre tých, ktorí „úprimne hľadajú pravdu“, aby sa k nej mohli priblížiť a ďalej pokračovať v jej hľadaní, lebo „*len pravda nás oslobodzuje a pritom aj oblažuje*“.⁵¹ Samozrejme, nie každý čitateľ či historik musí s jeho výkladom súhlasiť. O to smutnejšie však je, že niektorí historici či novinári sa nepokúšajú o erudovanú polemiku, ale o jednostrannú ostrakizáciu všetkého, čo s Tisom súvisí. Bohužiaľ, takto sa aj samotná účasť na predstavení knihy stala pre niektorých ľudí impulzom na kritiku a očierňovanie.⁵²

Pri hodnotení Ďuricovho diela, ako aj celkovo osobnosti prvého slovenského prezidenta je však dôležité poukázať aj na to, že v myšliach mnohých (nielen) „obyčajných ľudí“ zanechalo obdobie prvej Slovenskej republiky výrazné stopy. Prezident Jozef Tiso sa pre nich stal synonymom slovenskej štátnosti, osobou, ktorá znamenala pre veľkú časť Slovákov významnú

⁴⁹ MILAN S. ĎURICA: Dr. Jozef Tiso a jeho kňazský profil. In: Kolektív: *Vojnový zločinec alebo svätec : svedectvá pravdy o Slovensku. II. diel.* Sered' : Reprint, 1998, s. 75.

⁵⁰ MILAN S. ĎURICA: *Jozef Tiso 1887 – 1947 : životopisný profil*, s. 16.

⁵¹ *Tamže*, s. 12.

⁵² Na kritiku Štefana Hríba reagoval napríklad Šebastián Labo v liste, v ktorom sa pozastavil nad nezmyselnou kritikou jeho diela: „*Pán Hríb, smrteľne vážne sa Vás pýtam, čítali ste Ďuricovu knihu o J. Tisovi, aspoň kapitolu Tiso a Židia? Bojím sa, že nie, hoci pre Vás ako intelektuála a šéfredaktora Týždňa by to mala byť elementárna povinnosť, aby ste mohli o danej veci zodpovedne hovoriť a písať. Alebo sa bojíte tobo autora čítať a poznať pravdu o J. Tisovi? Ako povedal profesor Rydlo, keď sa spomenie Tiso a bneď sa nedodá zločinec, tak pre niektoré masmédiá diskusia je bezpredmetná.*“ List je uverejnený v knihe rozhovorov so Š. Labom. In: PETER SOKOLOVIČ: *Premiéro mal predsa pravdu : rozhovor s P. Šebastiánom Labom SJ*. Bratislava : Post Scriptum, 2014, s. 85.

autoritu. A to nielen počas trvania prvej Slovenskej republiky. Jeho odsúdenie a následná poprava vyvolali na Slovensku, ako aj v Čechách a u Slovákov v zahraničnom exile protichodné reakcie. Jedna skupina to síce privítala,⁵³ nezanedbateľná časť národa však vnímala trest smrti pre prezidenta Slovenskej republiky ako neadekvátny zásah „spravodlivosti“ a buď jeho potrestanie otvorene odmietala, alebo žiadala zmiernenie trestu na doživotie,⁵⁴ čo bolo vzhľadom na Benešove predchádzajúce vyjadrenia nepravdepodobné.⁵⁵ Na „Tisovu stranu“ sa postavili nielen jednotlivci, v niektorých obciach muselo zasiahnuť dokonca aj Povereníctvo vnútra, keďže aj niektorí predsedovia, funkcionári či členovia národných výborov neskrývane vyjadrovali sympatie k „bývalému režimu“, na základe čoho mohli dokonca prísť o svoje funkcie.⁵⁶ Tieto názory neboli zďaleka ojedinelé a iste nešlo o zanedbateľný počet.⁵⁷ Neboli pritom výnimočné ani prípady, keď žiadosti o Tisovo omilostenie písali obyvatelia celých obcí. Známu sa stala napríklad Valaská Belá, kde sa pod petíciu žiadajúcu milosť – napriek možným sankciám – podpísalo 296 osôb.⁵⁸ Bohužiaľ, proces sa stal aj dôležitou súčasťou snáh komunistickej strany o diskreditáciu Katolíckej cirkvi. „*Propaganda jeho prívržencov na Slovensku z radov Hlinkovej ľudovej strany i Hlinkovej gardy vedome a úmyselne zdôrazňuje, že idú súdiť kňaza a o tom, že Tiso bol medziiným aj najvyšším veliteľom vraždiacej Hlinkovej gardy a armády, ktorá mala bojovať*

⁵³ Viac pozri PETER SOKOLOVIČ: Listy Edvardovi Benešovi v súvislosti s rozsudkom nad Jozefom Tisom. In: *Pamäť národa*, 2011, č. 1, s. 46 – 58.

⁵⁴ Národný súd rozhodol o neudelení milosti a posunul vyjadrenie k žiadostiam Tisu a jeho obhajcov povereníkovi spravodlivosti Dr. Štefánikovi. Ten navrhol predsedníctvu vlády zmierniť trest smrti na doživotie, ale nevyžiadal si stanovisko Zboru povereníkov. Jeho predseda preto označil Štefánikovo rozhodnutie za samostatnú akciu a nesúhlasil s ním. Národný archív Českej republiky Praha, f. Úřad předsednictva vlády (ÚPV) tajná spisovna, List predsedu Slovenskej národnej rady Lettricha Predsedníctvu vlády zo 16. 4. 1947, Informácia Gustáva Husáka Predsedníctvu vlády.

⁵⁵ O Benešovej nevraživosti k Tisovi a jeho vyjadreniach o tom, že Tiso musí visieť, sa popísalo relatívne dosť. Pozri napr. MILAN S. ĎURICA: *Jozef Tiso 1887 – 1947 : životopisný profil*, s. 512; KAROL MURÍN: *Spomienky a svedectvo*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 486; MICHAL BARNOVSKÝ: Politické súvislosti súdneho procesu s Dr. J. Tisom a spol. In: *Historický časopis*, roč. 40, 1992, č. 4, s. 457 – 472. Prezident sa nakoniec skutočne rozhodol žiadosť zamietnuť.

⁵⁶ PETER SOKOLOVIČ: Proces a poprava Jozefa Tisu vo svetle regionálnych dokumentov prievidského okresu. In: *Nové historické rozhľady*, 2015, č. 1, s. 75 – 87.

⁵⁷ *Tamže*.

⁵⁸ Štátny archív Nitra, pobočka Prievidza, f. Okresný národný výbor v Prievidzi 1945 – 1960, 8925/1947 adm. List Stanice národnej bezpečnosti Valaská Belá Okresnému národnému výboru v Prievidzi zo 4. 6. 1947.

proti SSSR, Anglicku a Amerike – o tom mlčia,⁵⁹ hlásala *Pravda* začiatkom decembra 1946. Zahanbiť sa nedal ani *Partizán*, ktorý poukázal na to, že „na mnohých miestach Slovenska sfašizovaní kňazi, ktorým nie je dostačujúce prehlásenie Vatikánu, ktorý odsúdil svojím postojom Dr. Tisu, vyzývali deti i starších, aby sa modlili za Tisu a stali sa i prípady, že aj sami slúžili za neho omše“.⁶⁰ Zdá sa, že rétorika protikresťanských síl kritizujúca slúženie omše za Jozefa Tisu sa nezmenila ani dnes.⁶¹ Prispela k tomu iste aj desaťročia vládnuca komunistická ideológia, ktorá nepripustila pri Slovenskej republike iný ako striktné negatívny pohľad. Dnes už na ňu môžeme nazerať objektívnejšie. Treba toto obdobie zhodnotiť s prihliadnutím na všetky jeho aspekty – rovnako ako každú inú epochu našich národných dejín. Aj dnešní Slováci si zaslúžia pravdivo poznať svoje dejiny, hoc by ich interpretácia mohla byť vnímaná akokoľvek problematická. Dielo profesora Ďuricu je preto cenným príspevkom na tejto pre národ dôležitej ceste. Dnes ho už môžeme zhodnotiť v celej komplexnosti, ktorá pred rokom 1989 nebola možná. O to viac vyniká pri zhodnotení faktu, že jeho veľkú časť pripravil a napísal v exile, v čase, keď ešte nemohol tušiť, či sa niekedy vráti domov. Napriek tomu svojim ideálom obetoval všetko. Jeho slová z mládežníckeho sympózia v Dullikene z roku 1984, v ktorých tvrdí, že „aj celkom ‚samostatná‘ a na fantázii ‚nemožnosť‘ založená, ale aj cieľavedomá, teda racionalizovaná a žertvyplná činnosť čo i len jednej jedinej osoby – a k tomu ešte v exile! – môže za určitých okolností podstatne usmerniť dejinný vývoj národa“⁶², sú aj presným zhodnotením jeho diela, ktoré skutočne pomáhalo a dodnes pomáha usmerniť vývoj slovenskej historiografie na ceste priblíženia sa k pravde.

⁵⁹ *Pravda*, 1. 12. 1946, s. 1. O Tisovi – k jeho procesu.

⁶⁰ *Partizán*, Nový rok 1947, s. 3. Tiso pred Národným súdom.

⁶¹ Známa je napríklad kritika arcibiskupa msgr. Jána Sokola, ktorý bol pranierovaný za odslúženie omše za Jozefa Tisu. Ako sa na jeho adresu vyjadril Šebastián Labo SJ, „Aj môj dobrý priateľ arcibiskup Ján Sokol slúžil omšu za Tisu a bol za to v médiách pretriasaný a kritizovaný. Pritom je to povinnosť každého kňaza slúžiť omšu za zosnulých.“ In: PETER SOKOLOVIČ: *Premiéro mal predsa pravdu*, s. 21.

⁶² MILAN S. ĎURICA: Výhľady Slovenska do budúcnosti. In: *Slovák v Amerike*, január 1984, s. 4.